Opona představuje médium, které zvláště ve střední Evropě zažívalo svůj největší rozvoj v 19. a částečně i ve 20. století s rozmachem divadla jako veřejné instituce. Opona je předěl, rozhraní umožňující pohled do jiných světů. Navozuje očekávání budoucího děje, který diváka a posluchače vtáhne mimo čas a prostor každodenního života. Je úzce spojena s interiérem divadla, pro který je určena, a zároveň zprostředkovává vztah mezi diváky a aktéry divadelních žánrů, je prostředníkem mezi hledištěm a jevištěm. Opona může být také programem, uměleckou vizí, která kulturnímu nebo národnímu společenství či lokální komunitě ukáže ideál nebo hodnoty, k nimž se má vztahovat. Její služebnost v prostoru divadla jí dává zároveň i možnost oslovovat široké společenství lidí.

Výstava Velký obraz představuje známé i nově objevené opony, soutěžní návrhy a náčrty k divadelním oponám jako specifický obrazový formát, který je na pomezí výtvarného umění a divadla, vysoké kultury, pop kultury a v některých případech i lidové tvořivosti. Divadlo, podobně jako muzea, galerie nebo knihovny, se v 18. a 19. století stávalo institucí, kam měly přístup všechny společenské vrstvy a mohly společně sdílet prožitek z umělecké tvorby. Výstavu uvádí návrh opony J. Berglera pro Stavovské divadlo v Praze z roku 1803 a Gareisův návrh pro Prozatímní divadlo v Praze (70. léta 19. stol.). Slavné Hynaisově oponě (1883), která byla instalována po požáru a rekonstrukci Národního divadla v roce 1881, předcházely tři soutěže. Dochované návrhy od F. Jeneweina, M. Pirnera, M. Alše, F. Ženíška, A. Liebschera a dalších jsou sondou, jak vypadalo tehdejší malířství nejen u nás, ale i ve střední Evropě, protože umělci soutěž obesílali z Mnichova a Vídně.

Národní divadlo – „chrám znovuzrození" národa – však nebylo samo. Stalo se vzorem pro mnohá divadla. V téměř každém městě a mnohde i na malých vesnicích vznikaly spolky divadelních ochotníků, které nacházely zázemí v sokolovnách nebo orlovnách, kde šířily zájem o tělesnou i duchovní kulturu. Příkladem může být Úprkova opona pro tišnovskou sokolovnu (shořela v r. 1929), Muchova opona pro zbirožské sokoly (1923–24), Procházkovy opony pro Moravské Prusy (1904) a Vážany (1906), Slavíčkova pro Kameničky (1904), Pruchova pro Kraskov (1914), Boštíkova opona pro nově postavenou orlovnu v Poříčí u Litomyšle, kterou maloval ještě jako student Akademie výtvarných umění v roce 1937.

Divadelní opony vznikaly v průběhu celého 20. století, přestože po druhé světové válce v menším rozsahu. V 60. letech to byla například Sýkorova opona pro Vrchlického divadlo v Lounech (1962–63). Je pojata jako geometrická struktura a reprezentuje jeden z aktuálních proudů tehdejšího evropského umění. Odklon od alegorických vyobrazení k nefigurativnímu poetickému projevu představuje také vítězný návrh od A. Fišárka pro nově postavené Janáčkovo divadlo v Brně z roku 1960. Přestože již nastávalo mírné politické uvolnění, nebyla doporučena k realizaci

Josef Bergler ml., Návrh opony Stavovského divadla, 1803, olej na plátně, 93 x 133 cm, Národní galerie v Praze, foto © Národní galerie v Praze.

Titulní strana: Gustav Klimt, Návrh na oponu Městského divadla v Karlových Varech, 1884–85, Österreichische Galerie Belvedere, Vídeň, Leihgabe des Vereins der Freunde der Österreichischen Galerie Belvedere, foto © Galerie Belvedere, Wien.

František Ženíšek, Návrh opony Národního divadla, 1879–80, Muzeum hlavního města Prahy, foto © Muzeum hlavního města Prahy.

Antonín Procházka, Divadelní opona – Rodinné štěstí, Vážany, 1908, 180 x 370 cm, Muzeum Vyškovska, Vyškov, foto © Muzeum Vyškovska, Vyškov.

pro „nedostatek ideového obsahu“. Posléze však byla realizována jako tapiserie a zavěšena ve vestibulu divadla. Podobný osud stihl návrh opony D. Chatrného z další soutěže v roce 1963 pro stejné divadlo, který byl realizován až v roce 2006 ve formě velkoformátového tisku. Vlastní verzi Hynaisovy opony oživenou postavami z historie divadla Semafor vytvořil Jiří Suchý v roce 2005 do jeho nového sídla v Praze-Dejvicích.

Na území dnešní České republiky však netvořili jen „čeští“ umělci. Prosadili se umělci z Vídně, jako například bratři Gustav a Ernst Klimtové s Franzem Matschem. Ti ještě jako studenti vytvořili „Künstler-Compagnii“, která dostávala zakázky od projekčního ateliéru Fellner-Helmer na opony nových divadel, jak tomu bylo například v Karlových Varech a v Liberci. Jedním z klíčových exponátů je právě návrh opony Gustava Klimta pro Městské divadlo v Karlových Varech z let 1884–85, který se na výstavu podařilo zapůjčit z vídeňské Galerie Belvedere. Firma Fellner-Helmer, zaměřená na projekty městských centrálních staveb, působila po celém území tehdejší monarchie. Od 70. let 19. století do druhého desetiletí 20. století vyprojektovala asi 200 staveb, z nichž bylo 48 divadel. Mimo ta již zmíněná také divadla v Brně, Jablonci nad Nisou, Teplicích i dnešní budovu Státní opery Praha, tehdejší Nové německé divadlo.

Lokální zvláštnosti a různorodost, kterou ukazují jednotlivé regiony a místa, svědčí o schopnosti spojit národní ideály s touhou po regionální svébytnosti a vyjádřit tak svoji sounáležitost i odlišnost. Dokladem této skutečnosti a touhy vizuálně reprezentovat jak město a svůj region, tak i národní společenství jsou dodnes funkční opony jako Skálova v Třeboni, Němejcova v Plzni, Urbanova v Litomyšli, Hilšerova v Mladé Boleslavi, Radova a Rabasova v Železném Brodě, Wenigova v Kladně a mnohé další. Další Urbanova opona v Pardubicích sice v roce 1931 shořela, ale v roce 2002 ji volně rekonstruoval V. Špale. Chebany jistě překvapí, že nedávno byl v místním archivu objeven nerealizovaný návrh opony pro Městské divadlo v Chebu od J. Reinera z let 1904–10.

Zvláštní oddíl výstavy prezentují opony vytvořené pro jedno představení v rámci celkového scénografického pojetí. Tvořili je jak scénografové, tak i umělci známí především volnou výtvarnou tvorbou, jako J. Čapek, J. Zrzavý, B. Feuerstein, F. Tröster, A. V. Hrska, ze současných například P. Kolínský (1994). Návrh surrealistické opony od V. Sychry z roku 1936 je jednou z příležitostných opon, které k divadelním inscenacím a večerům poezie nechal zhotovovat E. F. Burian pro své „Déčko“. Je dokladem napětí, které tehdy v Evropě panovalo těsně před vypuknutím občanské války ve Španělsku v roce 1937, jehož symbolem se stala Picassova Guernica.

Chceme také ukázat, jakým způsobem se současní umělci a umělkyně vyrovnávají s velkým měřítkem nebo jak používají formát či žánr nebo médium opony ve své tvorbě a překračují limity, které vymezuje funkce opony v prostoru divadla (R. Štětina, Rafani). Příklad Sýkorovy opony pro Vrchlického divadlo v Lounech ukazuje, že se opona může stát inspirací pro nové uspořádání architektonického prostoru, v němž byl využit motiv opony, a žít druhý život i po svém fyzickém zániku.

První výstava věnovaná divadelním oponám u nás, která proběhla na podzim v roce 2002 ve Státní opeře Praha, prezentovala pouze několik desítek reprodukcí tehdy známých

Bedřich Feuerstein, Návrh opony k inscenaci Maya pro Komorní divadlo Praha, 1932, 25 x 32 cm, Národní muzeum v Praze, foto © Národní muzeum v Praze.

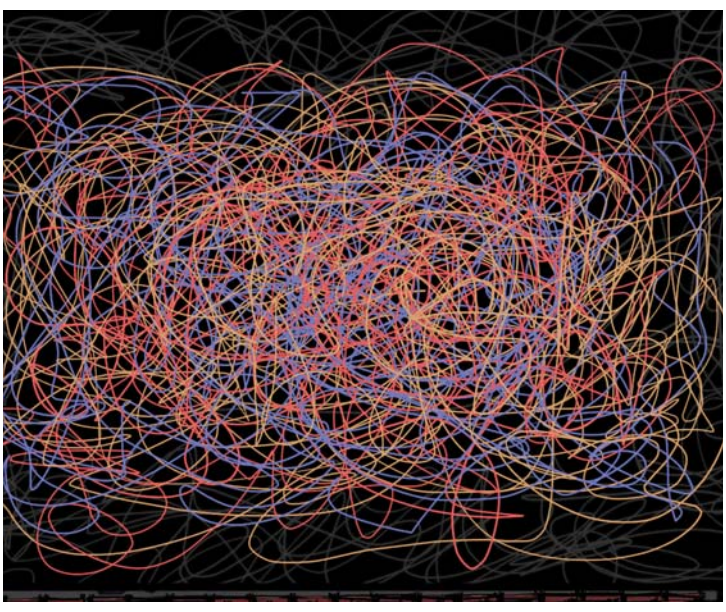

Ivana Hejduková, Návrh opony, Divadlo J. K. Tyla (Nová scéna), Plzeň, 2014.

Na tuto skupinu volně navazuje i opona od A. Střížka pro Státní operu Praha. Při uvedení v 2002 byla sice spojena s představením Mozartovy Kouzelné flétny, má však obecnější téma. Nepopírá dobu svého vzniku a je přitom dialogem s Hynaisovou oponou. Do značné míry představuje syntézu Střížkovy tvorby spojenou s historickými odkazy, například na Mistra Vyšebrodského oltáře. Podařilo se jí vyplnit prázdné místo po nedochované oponě E. Veitha a téma opony decentně aktualizovat. Jednou z nejnovějších a největších je opona I. Hejdukové pro plzeňské Divadlo J. K. Tyla (Nová scéna). Tvorbu pro populární hudbu a muzikálovou scénu reprezentují návrhy scénografa a architekta D. Dvořáka.

divadelních opon. Díky úsilí mnoha lidí, odborníků i dobrovolníků v regionech, a především díky soustavné práci okruhu badatelů a badatelek z Národního informačního a poradenského střediska pro kulturu (NIPOS), se podařilo vytvořit veřejně přístupnou internetovou databázi, která dnes obsahuje zhruba 500 údajů o divadelních oponách, a vše naznačuje, že naše poznání této specifické umělecké kategorie je teprve na začátku a věda o oponách, „oponologie“, by se jednou mohla stát uznávaným studijním oborem. Rozměry opon a jejich množství umožňují vystavit pouze zlomek této specifické výtvarné tvorby většinou ve formě návrhů, studií a skic. Z koncepčních důvodů jsme nezařadili zámecká ani loutková divadla. Přes tato omezení se návštěvníkům snažíme nabídnout vedle známých obrazů i dosud vůbec nebo málo vystavovaná díla a představit obrazy, které vystupují ze svých tradičních mezí, aniž by opouštěly médium obrazu.

Milan Kreuzzieger

Antonín Střížek, Opona Státní opery Praha, 2002.

Zcela dole: Josef Pleskot a Lenka Sýkorová, spolupráce Andrej Škripeň, Zdeněk Rudolf a Veronika Škardová, Návrh úpravy piazzetty před Vrchlického divadlem v Lounech s použitím geometrické kompozice Zdeňka Sýkory, 2017, vizualizace AP ATELIER Josefa Pleskota.

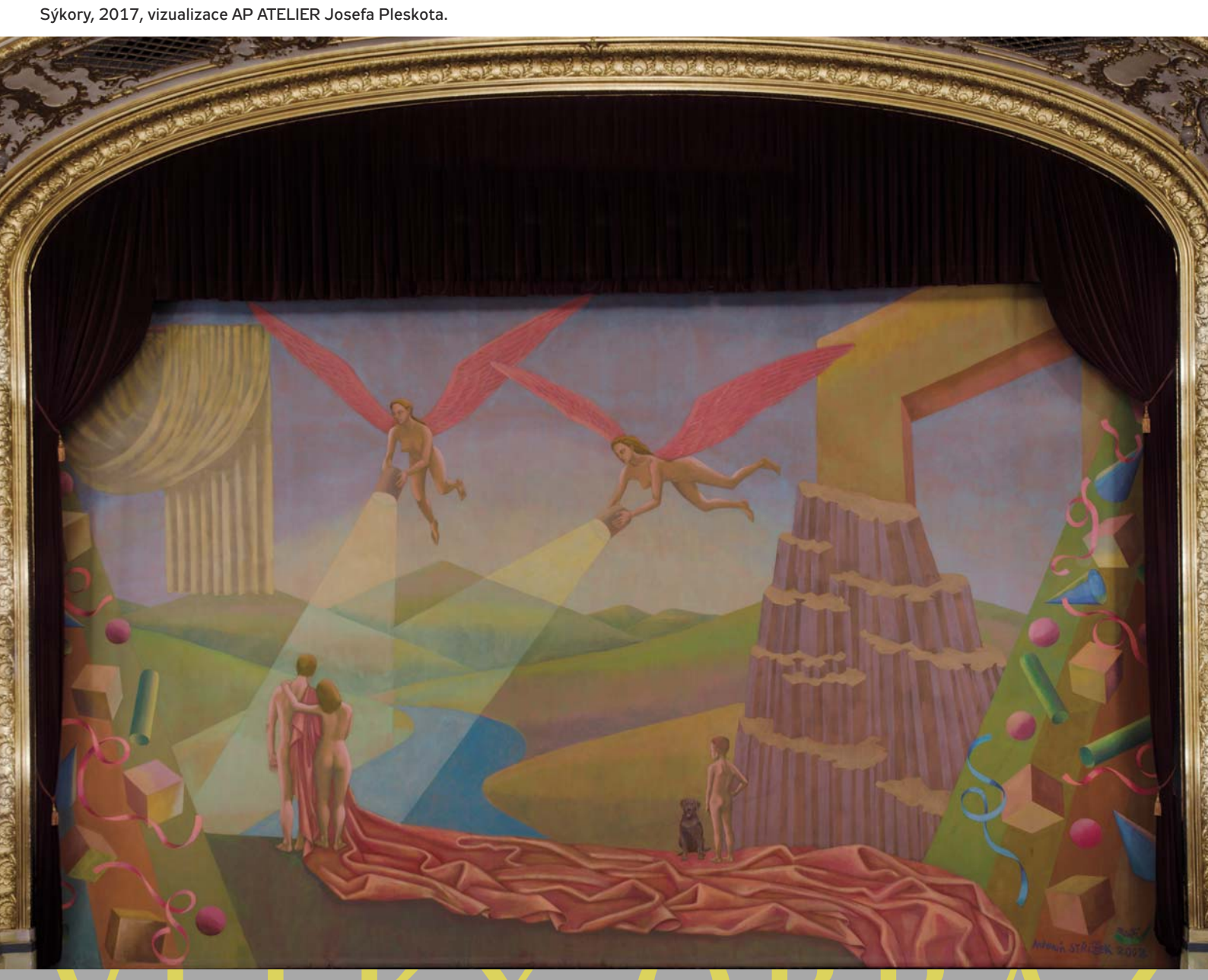

VELKÝ OBRAZ

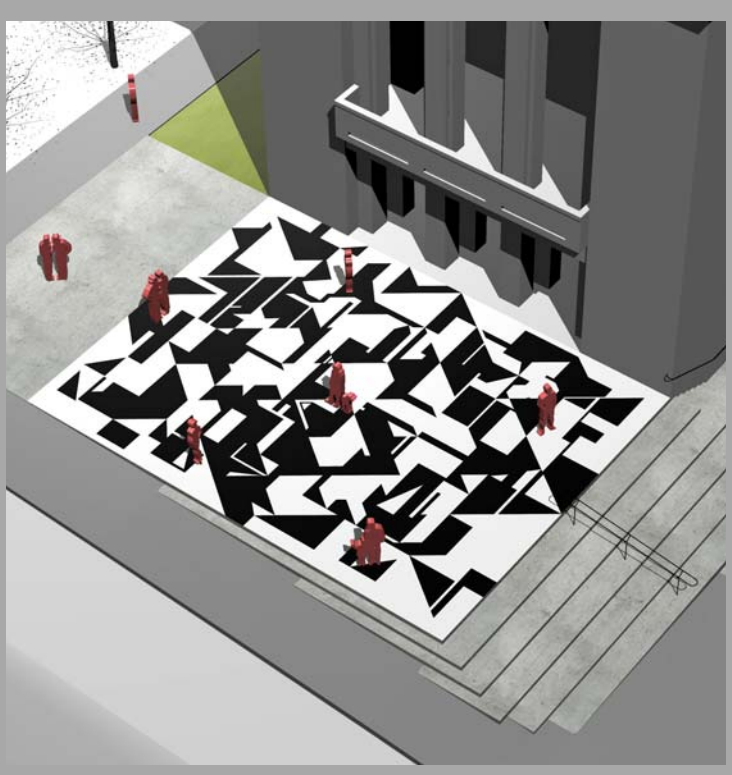

Divadelní opony v českých zemích v 19. – 21. století

Velká galerie
4. 10.–30. 12. 2018
Kurátor Milan Kreuzzieger
Otevírací doba: út–ne, 10.00–17.00

Galerie vytvarného umění v Chebu
příspěvková organizace Karlovarského kraje
náměstí Krále Jiřího z Poděbrad 16, 350 02 Cheb
T: +420 354 422 450, F: +420 354 422 163
info@gavu.cz, www.gavu.cz

Výstavní program GAVU Cheb je podpořen z grantového programu MK ČR.
V roce 2018 vydala Galerie výtvarného umění v Chebu.
Grafika Jiří Příhoda, tisk Dragon Press, s. r. o., náklad 700 ks.